

СТАРА ГРЧКА РЕЛИГИЈА

ХРЕСТОМАТИЈА

текстове изабрао и превео/препевао

Александар Лома

1. Ксенофан

Ксенофан (Ξενοφάνης, *Xenophanes*), око 570–475. пре Хр. Рођен у Колофону у малоазијској Јонији, прешао је са двадесет пет година, вероватно у доба персијског освајања Јоније 545, у јужну Италију и живео тамо најмање још шездесет седам година. У фрагментарно сачуваним „сатирама“ (Σίλλοι) у хексаметру, елегијском дистиху и јамбу, које су заправо можда фрагменти природословног спева, критикује антропоморфну концепцију божанстава. Од овде наведених фрагмената, 11–12. су сачувани код Секста Емпирика (Sext. adv. math. I 289), 14 и 16–17 код Клемента Александријског (Clem. str. V 109, VII 22, V 110).

11. (Хомер и Хесиод)

прогласише богове кривим за свакаква нечасна дела,
да краду, прељубу чине, варају један другог.

12. него се чини да су богове створили људи,

да њихову одећу носе и лице им гласом и стасом.

16. Црнцима богови сви су плџсната носа и црни

Трачанима пак своји очију плавих и риђи.

17. Но да волови, коњи и лавови имају руке

па да сликају њима и вајају баш као људи

коњи би коњима онда а волови самима себи

уподобљавали слике и кипове богова својих,

већ према лику какав сваком од њих је својствен.

2. Теаген

Теаген (Θεαγένης, *Theagenes*, из Регија у јужној Италији, писао око 525. пре Хр., фрагмент из списка „О Хомеру“ који преноси схолија уз двадесето певање Илијаде, где се описује борба између богова, подељених на савезнике Ахејаца и Тројанаца (*Theomakhía*: Посејдон се сукоби са Аполоном, Атена са Арејем, Хера са Артемидом, Лето са Хермесом, речни бог Скамандар са Хефестом).

Цела прича састоји се из неприкладних па и недостојних ствари приписаних боговима; Хомер о њима казује митове који им не приличе. Тај приговор неки отклањају тумачењем да је посредни стилистички поступак (*apò tês léxeōs*), тј. да Хомер путем алегорије (*allēgoríai*) говори о природи елемената, какав би био случај са сукобом међу боговима. Веле, наиме, да се сухо бори са влажним а топло са хладним и лако са тешким, јер вода гаси ватру, а ватра исушује воду. Слично је свим елементима из којих се састоји свет (*tò pân*, универзум) својствено међусобно сукобљавање, и поједини његови делови намах пропадају, али целина вечито траје. Хомер пак приказује те борбе елемената, називајући ватру Аполоном, Хелијем и Хефестом, воду Посејдоном и Скамандром, месец Артемидом, ваздух Хером и тако даље, а слично томе каткад и душевним стањима надева имена богова, разборитости Атенино, непромишљености Арејево, страсти Афродитино, (раз)уму (*lógos*) Хермесово, а њима и приписују речена својства. Тај начин одбране (*apologías*) Хомера помоћу алегоријског тумачења веома је стар и применио га је још Теаген из Регија, који је први писао о Хомеру

3. Пиндар I Олимпијска ода 28–53

Пиндар (Πίνδαρος, *Pindarus*) из Тебе, око 518–438. пре Хр., песник, главни представник хорске лирике. Од његовог богатог опуса који је обухватао химне, пеане, тужбалице и др., у целини су се сачувале четири књиге *епиникија*, песама испеваних у част победника на општегрчким такмичењима: Олимпијским, Питијским, Истамским и Немејским играма. Прва олимпијска ода слави победу у коњској трци сиракушког тиранина Хијерона 476. То што је победа остварена у Олимпији на Пелопонезу побудило је Пиндара да исприча мит о хероју, оснивачу тог града и епониму целог полуострва, Пелопу. По традиционалној верзији мита, његов отац Тантал желео је да искуша свезнање богова са којима се дружио; позвао их је на гозбу и послужио месом свога сина кога је заклао, раскомадао и скувао. Само је Деметра, опхрвана бригом због отете кћери, појела комад Пелоповог плећа, остали богови су прозрели Тантала и осудили га на вечне муке у Хаду, а Пелопа оживели саставивши га поново из раскомаданих делова, заменивши му поједено плеће комадом слоноваче.

О, пун је чудеса свет
а и људска реч
над истину се извинути зна:
приче које краси живописна лаж
обмана су за људе,
а чар Харите, која све
смртним људима слади,
често освешта ствар
невероватну и побрине се да
вероватна постане;
сведочанство о томе
носе дани испред нас.
Човек о божанствима само
лепу реч изустити сме:
мањи је то грех.
Сине Танталов, о теби
друкче ћу рећи но пре:
кад оно сазва богове у Сипил њима драг
на сваком реду саобразан пир,
за узврат их угостивши отац твој,
тад Сјајнотрозубник те уграби,
јер жеља помрачи му свест,
и златопрегом својим
узне у вишњи дом
Дива, широчасног боговладара.
Једном доцније се ту
обрете и Ганимед,
Диву исте жуди плен.
Тако нестало; мајци, иако
сви те много тражаху свуд,
више не дође.
Тад завидљив неки сусед

кришом је пустио глас
У воду да си врелу што на огњу баца кључ
исечен оштрим мачем уд по уд
и да су за столом, поделив у круг
комаде мяса окусили твог.
Људождером не могу ја
блажена никог звати; одустајем:
опадач речју злом
неретко себи нашкоди.

4. Херодот Историја, II 48–53

Херодот (Ἡρόδοτος, Herodotus) из малоазијског Халикарнаса (данас Бодрум), око 484. – око 425. пре Хр., писац историје грчко-персијских ратова подељене у девет књига. У другој књизи даје опис Египта и тамошњих обичаја. Његови закључци о египатском утицају на грчку религију засновани су првенствено на **интерпретацији** египатских божанстава – чија домаћа имена није знао – грчкима, која је у његово доба већ била распрострањена међу Грцима настањеним у Египту и египатским свештенством.

48. (...) Преостали ток празника у част Диониса код Египћана готово потпуно је исти као код Хелена, осим игре у колу. Уместо фалусâ изнашли су нешто друго, кипове високе око једног лакта покретане повлачењем жице, које жене носе унаоколо по селима; кипу се притом стидни уд, не много мањи од остатка тела, стално подиже и спушта, а поворку предводи свирач у фрулу док оне иду за њим певајући песму о Дионису. Зашто му је стидни уд тако велик и једини се покреће од свих делова тела, о томе има једна свештена повест. **49.** Мислим да Меламподу сину Амитеонову та светковина није била непозната него да ју је свакако већ он познавао. Наиме, Мелампод је онај ко је Грцима увео и Дионисово име и празновање Диониса и свечане поворке са ношењем фалуса (...) Никако не бих рекао да су Египћани тај или било који други обичај преузели од Хелена ... **50.** Имена скоро свих богова дошла су у Грчку из Египта. Да потичу од варвара, изнашао сам распитујући се, а мислим да их највише долази из Египта. Наиме, осим Посејдона и Диоскура, како сам то раније напоменуо, те Хере, Хестије, Темиде, Харитâ и Нереидâ, имена свих осталих богова одвајкад су одомаћена код Египћана. То што кажем причају сами Египћани. Што се пак тиче оних богова које Египћани поименце не познају, мислим да су им имена наденули Пелазги, осим Посејдона; за њега су дознали од Либијаца, јер осим њих ниједан народ није испочетка имао име за тог бога, а они га шућују одувек. Египћани уопште не знају ни за херојске култове. **51.** Те и друге обичаје, о којима ће још бити речи, Грци су примили од Египћана, али што праве Хермесове кипове са уздигнутим стидним уdom, то нису научили од Египћана, него су преузели од Пелазга, најпре Атињани, а од њих остали, јер су Атињани, који су се тада већ рачунали у Грке, делили исту земљу са Пелазгима, откуда су се и ови почели сматрати Грцима. Ко је посвећен у мистерије Кабира које врше Самотрачани примивши их од Пелазга, тај зна о чему говорим. Наиме, Самотраку су прво настањивали они Пелазги који су се населили међу Атињане, и од њих су Самотрачани преузели мистерије. Хермесове кипове са усправним уdom Атињани су први од Грка почели правити научивши то од Пелазга, а Пелазги су имали о томе једну свештену повест, која се обзнањује у самотрачким

мистеријама. 52. Испрва су Пелазги вршили жртвоприношења молећи се боговима, како сам то дознао у Додони, а да ниједног од њих нису призивали по надимку или по имену, јер за њихова имена нису били ни чули. Боговима (*theoi*) назвали су их због тога што су све уредили (*en kósmōi théntes*) и расподелили. Онда су, дуго потом, дознали имена других богова која су им дошла из Египта, а Дионисово још много доцније; после неког времена питали су у вези са тим именима пророчиште у Додони, јер се оно сматра најстаријим у Грка, а у оно доба било је једино. Пошто су дакле Пелазги питали у Додони да ли да прихвате имена која долазе од варвара, пророчиште им наложи да их употребљавају. Од тога времена приносили су жртве призивајући богове поименце, а касније су та имена од Пелазга преузели Грци. 53. Одакле је постао који бог, да ли су сви постојали одувек, како они изгледају, нису знали доскора, такорећи до јуче. Наиме, мислим да су Хесиод и Хомер живели не више од четири стотине година пре мене, а они су Грцима створили учење о постанку богова, наденули имена боговима, доделили им части и надлежности и описали како који изгледа. Они пак песници за које кажу да су старији од ове двојице, мислим да су од њих млађи. Оно прво причају додонске свештенице, а ово друго о Хесиоду и Хомеру кажем ја сâм.

5. К р и т и ј а (?)

Фрагмент, вероватно пролог, атичке драме који изговара Сизиф, легендарни коринтски тиранин познат по својој безбожности, због које је завршио трпећи муке у Хаду („Сизифов посао“). Стихове наводи Секст Емпирик, приписујући их Критији (Κριτίας, Critias), атинском политичару (око 460–403. пре Хр.), који је као један од тридесет тиранина у проспартанској олигархијској влади погинуо у бици против продемократских снага. Део савремених истраживача пориче његово ауторство и склон је да у овом фрагменту види део изгубљеног комада „Сизиф“ Критијеиног савременика Еурипида. Атеистичко становиште изнесено у овим стиховима, засновано на тези о **свештеничкој обмани**, не одражава нужно религијске погледе аутора.

У прво време људски живот несређен, зверолик беше, голој сили потчињен, кад за ваљане није било награде, ни казне икакве што стизала би зле, а онда мислим да су људи законе	5
успоставили, правду устоличили да влада а да насиље јој буде роб, кажњавали су сваког ко шта сагреши. Међутим, пошто сада људе закони спречаваху да јавно чине недела,	10
но не и тајно, неко мудар тад за смртнике изумео је страх од богова, да преступници имају пред чиме презати и кад у потаји шта лоше творе, зборе или смерају,	15
и тако појам је божанског увео, да бог постоји, бесмртан и вечно млад, што умом чује, види и просуђује што све божанским својим бићем надзире шта год да који смртник каже чуће он,	20

и свако дело тај је кадар видети;
и ако потајно у себи смишљаш зло
измаћи нећеш будној пажњи богова.
Говорећи о томе тако, мудрац тај
заводљиву је протурио поуку, 25
умотавши у лажне речи истину.
Прогласио је небо станом богова
да људима пред њима зазор утера
што већи, јер је знао да од онога
што долази одозго људи највише 30
и страхују и користи очекују,
посматрајући грома страшне ударе
и муња севање и озвездани свод,
вештака дивно дело, мудрог Времена,
одакле ужарено Сунце узлази, 35
одакле киша земљи влагу доноси.
Усадио је страхопоштовање људима,
лепорекошћу својом згодно сместио
божанство тамо где му то и приличи
и законом угасио безакоње. 40

И на тај начин, мислим, неко људски род
да богови постоје први увери.

6. Диодор

У једном од сачуваних фрагмената VI књиге своје „Историјске библиотеке“ Диодор Сицилијанц (I в. н.е.) препричава „Свештену повест“ (*Iéira anagraphé*) Еухемера, чије би путовање падало у доба владавине једног од првих дијадоха, македонског краља Касандра, 301–297. пре Хр.

О боговима су древни људи потоњима предали двојаку представу: за једне веле да су вечити и непропадљиви, као сунце и месец и остала небеска тела, уз то ветрови и друга божанства по природи слична овима, да је сваки од њих вечан у своме постанку и трајању. За друге пак кажу да су од овоземаљских бића постали богови пошто су због својих добротинастава према човечанству задобили бесмртну част и славу, као Херакле, Дионис, Аристеј и други њима слични. О тим овоземаљским боговима историчари и митографи преносе нам многе и разноврсне приче. Од историчара Еухемер се том темом посебно позабавио у својој „Свештеној повести“, док су митолози као Хомер, Хесиод, Орфеј и други створили о боговима митове пуне чудеса. Ми ћемо покушати да укратко прођемо кроз обе врсте списа, настојећи да тај наш приказ буде уравнотежен. Еухемер, који је, будући пријатељ краља Касандра, по његовом налогу вршио одређене државне послове и предузимао далека путовања, прича како је пловио на југ океаном. Испловивши из Срећне Арабије, превалио је вишедневни пут и стигао до неких острва усред океана, од којих се једно зове Панхаја; видео је да су његови становници, Панхајци, изузетно побожан народ којиштује богове величанственим жртвама и скупоченим заветним даровима од сребра и злата. Вели да је то острво посвећено боговима и да на њему поред много тога другог што изазива дивљење због старине и вештине са којом је начињено, од чега смо понешто већ поменули у ранијим књигама, постоји

на врху једног веома високог брда храм Зевса Трифилија, који је сам Зевс изградио док владао целим светом и био међу људима. У том храму има златна стела на којој су панхајским словима по поглављима исписана Уранова, Кронова и Зевсова дела. Затим каже да је Уран био први владар, човек ваљан и добротинитељ, који се разумео у кретање небеских тела и први жртвама штовао небеске богове; зато су га и назвали Ураном (*ouranós* 'небо'). Са женом Хестијом имао је синове Титана и Крона и кћери Реју и Деметру. Крон је владао након Урана, и оженивши се Рејом изродио Зевса, Херу и Посејдона. Наследивши од Крона краљевство, Зевс се оженио Хером, Деметром и Темидом и изродио с њима децу, са првом женом Курете, са другом Персефону а са трећом Атену. Дошавши у Вавилон био је угошћен од стране Бела, а након тога доспео је на острво Панхају које лежи у океану и ту подигао жртвеник свом родоначелнику Урану. Одатле је отишао у Сирију ондашњем владару Касију, по којем се прозвала планина Касиј. Стигавши у Киликију, у рату је победио тамошњег управитеља Килика, и посетио веома много других народа, који су га сви поштовали и прогласили богом.

7. Хес и од Постанак богова

Хесиод (Ἡσίοδος, Hesiodus) из Аскре у Беотији, око 750–650. пре Хр., епски песник. Један од његова два најпознатија и једина у целини сачувана пева је „Постанак богова“ или **Теогонија**, а други „Послови и дани“ (**текст 9**).

116–120: *Хаос, Земља (Геја), Тартар, Ерос*

Први од свега је Хаос постао, онда за њиме
Широкогруда Земља, седиште чврсто и вечно
бесмртника што наврх Олимпа столују снежног,
Тартар магловити, смештен дубоко у недрина земним,
и најлепши од свих богова бесмртних Ерос

.....

126–138: *Земља рађа најпре Небо (Урана), а онда с њим Титане*

Земља је родила најпре себи равна парњака,
звездано Небо, да је одасвуд прекрили собом
и чврсто седиште навек блаженим бозима буде,
затим и високе горе, угодна прибежишта
нимфама, што се по сеновитим странама стане,
и неплодну пучину мора, где бурни дижу се вали,
роди без љубавне страсти, а онда, легавши с Небом,
изроди с њиме Океан, дубоку, вировиту реку,
синове Која и Крија, Јапета и Хипериона,
кћери Теју и Реју, Темиду и Мнемосину,
Фебу са златним венцем и заматно лепу Тетиду;
а последњи од свих Крон препредењак се роди,
најгори од све деце, бујнога замрзе оца.

.....

154–210: *Кастрирање Урана*

Колико год су њих изродили Земља и Небо,
страшан беше то пород, омрзнуше рођеном оцу
већ од првога дана, и како који се роди,
он би га скрио дубоко у утробу Земље и није
на светло пуштао дање, уживајући у своме
неделу, а изнутра притешњена дивовска Земља
стењаше док јој на ум не паде подмукла варка.
Створи за тили час тамносивкасти челик,
начини велики срп и синовима показа својим,
па им соколећи их рече, ојађена у срцу:
„Децо моја од оца пустахије, ако ме сада
послушате, за злу га можемо казнити обест,
јер с недоличним он је делима почео први.“
На те се речи сви они устрашише и мук
мучаху, осим Крона великог, препредењака;
осмеливши се, он се матери обрати часној:
„Ја се подухватам, мајко, да извршим чин који кажеш,
до оца непоменика ни најмање није ми стало,
јер с недоличним он је делима почео први.“
На те се синовље речи обрадова дивовска Земља,
у заседу посади њега, у руке даде му онај
срп оштрозуби, целу лукавштину објасни њему.
Дође велико Небо носећи ноћ са собом,
па у љубавној жудњи обујми Земљу и свуд се
протеже над њом, а син из заседе посегну руком
левом, а десницом срп оштрозуби, големи зграби,
замахну њиме нагло и своме рођеном оцу
одсече мушку снагу а онда је хитну позади
високо, и није му залуд излетела из руке:
све оне капљице крви које падаху из ње
Земља у себе прими и кад се навршило време
породи Ериније жестоке и Гиганте силне

.....
Крон пак одрезав оцу удо челиком оштрим,
Баци га с копна далеко у хучне таласе мора
па је божанска плот по пучини плутала дуго
творећи белу пену, из које пониче дева,
најпре на Китеру она, пресвето острво, ступи,
затим приспе на Кипар што одасвуд плачу га вали,
крочи на жало богиња часна и красна, а трава
под њеним је ногама нежним ницала; Афродитом

.....
људи и бози је зову јер родила се из пене,
.....

Отац пак, велико Небо, својој сопственој деци
надену име Т и т а н и, на погруд њима и прекор,

јер дигавши руку на њега на тежак се дрзнуше злочин
и пре или касније за то стиће их праведна казна.

453–506 *Крон и Зевс*

Реја се потчини Крону и славну му изроди децу,
Хестију, Деметру, Херу што златне сандале носи,
моћнога Хада, коме дом је дубоко под земљом
а срце немилосрдно, и хучног Земљотресца
најпосле мудрога Зевса, богова оца и људи,
ударом свога грома што уздрма широку земљу.
Све њих би велики Крон гутао, чим би који
из мајчине утробе свете доспео њему у крило,
презајући да неко од дичних синова Неба
други уместо њега не завлада бесмртним родом.
Дознао, наиме, беше од Земље и звезданог Неба
да му је суђено да, колико год био силан,
свлада га сопствено чедо, по науму великог Зевса.
Стога је пазио добро да новорођено дете
свако сместа прогута, а Реји то несносно беше.
Када је хтела Зевса, богова оца и људи,
на свет донети, стаде родитеље молити своје,
Земљу и звездано Небо, да заједно изнађу начин
како да порођај тај од мужа затаји свога
и да га освета стигне за оца и сопствену децу
што их прогута дотад велики Крон препредењак.
Они пак кћерине молбе чују и услише радо,
све јој открију шта је суђено да се збуде
с Кроновим краљевањем и његовим срчаним сином.
Пошаљу је у Ликт, жупно место на Криту,
кад се приближио час најмлађег сина да роди,
великог Зевса, на себе преузе дивовска Земља
да на пространом Криту отхрани и одгаји дете.
однесе онамо њега Реја по мрклој ноћи,
прво у Ликт, а потом, у наручју носећи чедо,
скри га у пећини стрмој у недрима пресвете Земље,
на обронку горе Егеја густо обрасле шумом,
њему пак, свом господару, богова негдашњем краљу
у пелене добро увијен предаде велики камен,
који он прихвати па га у утробу убаци своју,
бедник, јер појмио није да замењен каменом тим је
син преживео његов безбедан, непобедив,
који ће ускоро њега савладати рукама снажним
и с власти збацити, сâм завладати бесмртницима.
Брзо се потом господ духом и блиставим телом
развијао, тек једна прође година дана,
обманут речитошћу своје матере Земље
избаци натраг велики Крон, препредењак, свој пород,

побеђен умећем и снагом сопственог сина,
избљуну најпре оно што последње прогута, камен,
а Зевс га постави чврсто на широкој површи земље,
тамо у пресветој Пити, на падини Парнаске горе,
знамен да буде на чудо потоњим људима смртним.
Стричеве своје Зевс из погубних избави уза,
синове Неба, које у лудилу окова отац,
за то се добротинство они одужише њему,
давши му гром и огњевиту муњу и пламтећи тресак,
које је дотада крила у својим дубинама Земља,
помоћу којих он над смртнима и бесмртним влада.

8. Хомер **Илијада XV 187–193**

Хомер (Ὅμηρος, Homerus), легендарни песник, аутор „Илијаде“ и „Одисеје“. Преовлађује мишљење да су оба пева поникла на основу дуге усмене традиције али да су у виду у којем су до нас дошли настали највероватније у VIII веку на тлу малоазијске Јоније, и то не као дело истог песника. Стога се данас радије говори о хомерским него о Хомеровим еповима, и посебно о „песнику Илијаде“ и о „песнику Одисеје“. Наведене стихове изговара Посејдон.

Нас је тројица браће што Крону роди нас Реја:
Зевс и ја, а трећи је Хад који над мртвима влада,
натроје све се дели, сваком је допао део:
ја добих сиње море, заувек да боравим тамо,
кад смо бацали жреб, Хад магловиту таму,
а Зевс широко небо извуче, облаке с етром,
наш заједнички су посед Земља и високи Олимп.

9. Хесиод **Послови и дани 109 и д.**

Хесиод (в. **текст 7**) у „Пословима и данима“ (Ἔργα καὶ ἡμέραι, лат. Opera et dies) даје поуку своме расипном брату Персу, како дидактичку (о пољским радовима у току године), тако и моралну. Мит о „светским добрима“ служи му да истакне постепено пропадање човечанства од почетног блаженог стања „златно доба“ до крајње искварености својих савременика, над којом се он непрестано вајка.

Златно доба

створише као први златни род човечански
бесмртни богови који настањују олимписке дворе,
то је било у доба кад Крон је владао небом,
живљаху безбрижно попут богова тадашњи људи
од муке слободни сваке и невоље, па их ни старост
плашила није; у ногама и рукама једнако крепки
празнујући они уживаху, далеко од зала,
а смрт им попут сна дохђаше; све им је било
баш како ваља, рађаху саме од себе
њиве житђродне обилним плодом, они пак радо
и мирно својим располагаху добрима многим,
стоком богати, блаженим бозима мили.
А кад је нараштај тај примила земља у себе,

они су овде на земљи постали добри дуси,
заштитници од зла, чувари људскога рода,
који се брину о правди и надзиру сва непочинства,
обавијени маглом, ходају свуда по свету,
уделитељи добара, достојанство то им је дато.

Сребрно доба

Други за овим род, од њега лошији много
сребрни, створише тад становници Олимпа вишњег,
златноме он не беше ни налик стасом ни умом,
него је свакако лудо чедо у матере часне
растао стотину лета у своме родном дому,
а кад би стасали они и зрело достигли доба,
кратак им век бејаше, испуњен јадима многим,
јер се у безумљу свом од насиља једни спрам других
нису уздржати могли, нити су штовати хтели
жртвама са олтара светих богове вечне,
какав је људима закон и обичај, те их на крају
истреби Кроновић Зевс, у срџби што презрели беху
блажене богове који настањују олимписке дворе.
А кад и нараштај тај земља прими у себе,
отада их подземним зову дусима блажених мртвих,
другога реда, но ипак достојним поштовања.

Бронзано доба

Отац пак Зевс и нови, трећи род човечански
бронзани, створи, роду сребрном нимало сличан,
од јасена, страшан и сиљан; жестока Арејева дела
стално им беху на уму и насиље, нису се хлебом
хранили, срце им беше попут челика тврдо.
Незграпни, велике снаге, несавладиве руке
њима су из рамена низ голема висиле тела.
Њихово оружје беше бронзано, бронзане куће,
правили све су од меди, не беше још железа црног.
Сопственим рукама кад се сви поубијаше они,
у плесниви су сишли дом грозовитог Хада,
неславно; смрт их, иако страхотни беху,
уграби црна и навек склони са сунчева светла.

Херојско доба

А кад и нараштај тај земља прими у себе,
још један, четврти тад на груди многохраној створи
Кроновић Зевс, од оног праведнији и бољи,
божански род хероја, полубозима званих,
који пре овога нашег на великом живљаше свету.
Изгибоше и они у погубном рату и боју
под седмовратом Тебом једни у Кадмовој земљи

падоше, око стада Едипових бијући битку,
други пак отпловивши преко широког мора
Троји под бедеме, лепокосе ради Хелене,
тамо је многе јунаке живота снашао конач.
Њима је Кроновић Зевс подарио вечити живот,
настанив их далеко од људи, крај света,
где они проводе време без брига у срцима својим,
Острва блажених дом су њихов сред океана,
хероја благословених, што плод им слађи од меда
трипут на годину сваку тле житородно рађа.

Гвоздено доба

Ех, камо среће да судбу не делим с овима петим
људима, већ да умрех пре или родих се потом,
овај је садашњи род железни, неће нам бити
предаха дању ни ноћу од тешког труда и јада
који нас сатиру, док нам бози наваљују бриге.
Но ипак ће и нама са злом се мешати добро.
И овај род ће људски затрти Зевс напослетку,
кад почну се рађати деца слепоочница седих,
неће личити отац на дете ни оно на њега,
и неће мио гост домаћину, нити друг другу,
нити брат брату бити, како је раније био,
чим остаре, отац и мати остаће без поштовања,
грубим ће речима њих ружити њихови млађи,
бедници, не хајући за казну божанску, неће
дужну узвратити негу родитељима старим.
Судиће мач и град ће један разарати други.
Неће бити на цени истинољубив ни поштен
нити ваљан, већ више злочинца, насилника
цениће, песнице правду делиће, нестаће стида,
неваљалац ће лажним речима бољег од себе
опадати човека и уз то криво се клети.
Завист ће постати стална пратиља несрећних људи,
Поганих уста, злобна срца, урокљива ока.
Тад ће на Олимп отићи са лица простране земље
заоденувши лепу пут огртачима белим
и бесмртницима се придружити, напустив људе,
Стид и Одмазда, а остаће несносне патње
људима смртним и неће од тога зла бити спаса.

465–469

Зевсу се Земноме ти помоли и Деметри часној,
обилно да ти роди њезино свето жито
пре но што заореш прву бразду, на ручицу плуга
руку кад положиш и дотакнеш останом леђа
воловима што вуку ремењем причвршћен јарам.

10. Есхил (око 525–455)

Данајиде

Есхил (Aeschylus, око 525–455), најстарији од тројице великих атичких трагедиографа написао је тетралогију од које је сачуван само први део, „Прибегарке“. Из изгубљених „Данајиде“ сачуван је овај фрагмент, који изговара Афродита (Aesch., Dan. fr. 44):

кад Уран жуди да у Земљу проникне,
и Гају жуд за брачним спојем обузме,
са успаљеног Неба падне дажд,
и Земљу оплоди а она смртнима
за стада пашу рађа, жито злаћано,
на грани плод што од влаге наједри,
а свему томе ја сам саучесница.

11. Варон

Варон (Marcus Terentius Varro, 116–27. пре Хр.) био је плодан писац, од чијих дела су сачувани углавном фрагменти. Овај наводи Лактанције, *Divinae Institutiones* I 17, 8. Слично, вероватно по истом извору, Аугустин, *de civitate Dei* VI 7.

Варон пише да се острво Самос раније звало Партенија („Девичанско“), јер је ту одрасла Јунона, а ту се и удала за Јупитера. Стога се на Самосу налази њен најчувенији и најстарији храм и кип који је приказује у невестинској одећи, а њена годишња светковина прославља се у виду свадбе.

12. Хомер

Илијада XIV 346–351

В. **текст 8**. Четрнаесто певање Илијаде, под насловом „Варање Зевса“ описује како је Хера, да би одвратила Зевсову пажњу од дешавања под Тројом и тако омогућила да се богови који, као и она сама, држе страну Ахејцима, умешају у битку у њихову корист, заводи, уз помоћ Афродите и Хипноса (Сна) свога мужа на врху планине Иде који је он изабрао за осматрачницу бојишта. Њихов љубавни спој има ефекте обреда **свештене свадбе**.

Рече то Кронов син па у наручје супругу узе;
под њима земља божанска пронице зеленом травом,
процвета лотосом росним, шафраном и зумбулом плавим;
густо разбокорен, мекан, он тле попут постеле застре;
а они легоше, заогрнути облаком лепим,
златним, из којег их је шкропила блистава роса.

13. Паусанија

IX 3, 1–9

Паусанија (Pausanias, око 110–180. н.е.), грчки аутор римског царског доба, оставио је за собом „Опис Грчке“ (*Hellados periēgesis*), заснован на сопственим путовањима и стога драгоцен као извор за археологију, историју уметности и историју религија. У деветој, последњој књизи описује Беотију. Сажетији опис мита о Зевсу, Хери и Платеји и заснивања светковине „Дедала“ имамо и у једном фрагменту из Плутарха, рођеног Беоћанина.

У Платеји има Херин храм који вреди видети због његове величине и скулптура којима је украшен. Код улаза су Реја, приказана како камен увијен у пелене, тобоже сина кога је родила, даје Крону, и велики усправан кип Хере коју зову „Зрела“ (*Teleía*); обе статуе су од пентеличког мрамора, Праксителова дела. Ту је и други

кип Хере, седећи, који је начинио Калимах; називају је „Невестом“ из следећег разлога. Хера наљутивши се због нечег на Зевса оде на Еубеју, а Зевс, како је није могао одговорити, дође код Китерона који је тада владао у Платеји; тај Китерон никоме није уступао у мудрости. Он посаветује Зевсу да начини кип од дрвета и да га вози на колима са воловском запрегом, а да каже како води себи невесту по имену Платеју кћер Асопову. Он све уради по Китероновом упутству, а Хера то одмах дозна и сместа дође. Кад је пришла колима и свукла одећу са кипа, обрадује се превари установивши да је испод само кип а не жива невеста, па се помири са Зевсом. У спомен на то помирење одржава се светковина звана „Дедала“, јер су у давнини некад дрвене кипове називали *дедала*. (Мислим да су их тако звали и пре него што је Дедал [*Daídalos*] син Паламаонов дошао у Атину, а да он није носио то име од рођења, него су му га после наденули као надимак по тим киповима [*daídala*]). По причи тамошњег водича, Платејци светкују Дедала сваке седме године, но заправо чине то у краћим временским размацима. Желећи да што тачније одредимо време између једних и других Дедала нисмо то успели. Ток светковине је следећи. Недалеко од града Алалкомене има дубрава, где расту највећа храстова стабла у Беотији. Дошавши онамо оставе комаде куваног меса, па, не марећи за друге птице, на гавране, који онамо често долазе, пазе кад неки од њих уграби месо на које ће дрво сести. То стабло исеку и од њега направе кип, који називају дедалом; реч *daídalon* значи исто што и *xóanon* [‘дрвени идол’]. Ту светковину приређују сами Платејци, називајући је „Мала Дедала“, а у светковини која се зове „Велика Дедала“ учествују са њима сви Беоћани; приређују је сваких шездесет година, јер кажу да толико дуго није била светкована док су Платејци били у изгнанству. Имају четрнаест готових дрвених кипова начињених за Мала Дедала која су се у међувремену одржавала. То [Велика Дедала] преузимају на себе по жребању Платејци, Короњани, Теспијци, Танаграни, Херонејци, Орхомењани, Лебадејци и Тебанци; ови последњи, наиме, и ови последњи су решили да се измире са Платејцима, учествују у заједничкој скупштини и шаљу жртве за Дедала када је Касандар син Антипатров поново населио Тебу. Градови од мањег значаја узимају учешће у трошковима. Однесу кип на обалу реке Асопа и ставе га на кола, а заједно с њим и невесту, па жребом одреде редослед за поједине градове у поворци. Одатле терају кола на врх планине Китерона. Тамо начине жртвеник од четвороугаоних дрва на исти начин као да га граде од камена, па одозго нагомилају сувог грања. Сваки град принесе на жртву краву Хери а бика Зевсу, уз то много вина и тамјана и кипове наслажу на жртвеник, богати појединци приносе шта желе, а за мање имућне обичај је да жртвују ситну стоку, и све жртве скупа запале. Ватра обухвати и њих и олтар и све изгори. Разбукти се огроман пламен, који се види из велике даљине.

14. Хомер Одисеја X 505–534

В. **текст 8**. При крају десетог певања Одисеје Кирка даје упутства Одисеју како да отплови до Хада и тамо консултује душу пророка Тиресије о свом повратку на Итаку. На почетку једанаестог певања, званог „Мртвачко“ (*Nékyia*), даје се прецизнија локација царства мртвих: земља Кимераца. То је први помен овог народа, о којем доцније пише Херодот: Кимерци су настањивали северно прибрежје Црног Мора док их оданде на прелазу из VIII у VII век нису истерали Скити, по којима се та област прозвала Скитијом.

Немај никакве бриге ко ће ти водити лађу;
подигни увис јарбол и бела једра рашири,
пустивши нека плови ношена дахом северца,
када пак тако будеш препловио цели Океан,
тамо где низак је рт и Персефоне гајеви свети,
црне тополе где расту високе и неплодне врбе,
пристани лађом уз брег вировитог Океана,
и сам отиди у Хадове плесниве дворе,
тамо где у Ахеронт пламени Пирифлегетон
улива се и Кокит, рукавац језиве Стиге,
где се код стене две громогласне састају реке;
том када месту приђеш, јуначе, како ти кажем,
јаму ископај, по лакат широку и дубоку,
над њом ливеницу онда излиј мртвима свима,
најпре од меда и млека, затим од слаткога вина,
трећу од воде, брашно поспи одозго бело.
усрдно умилоствљуј слабодоћне душе мртваца,
а кад на Итаку дођеш, јалову јуницу жртвуј,
најбољу у домаћинству, ломачу накрцај благом,
а Тиресији самом намени претила брва,
потпуно црн нека буде, бољег да нема у стаду,
кад се пак умолиш лепо четама славних мртваца,
заједно онде овна и овцу црну закољи,
главе им усмеривши према Еребу, сам пак одврати
поглед одатле према рекама; тамо ће онда
многе нагрнути душе преминулих с овога света,
тада позови своје другове и нареди
браве што немилосрдном међу заклани леже
да одеру и спале и богове притом зазову,
моћнога Хада и Персефону, богињу страшну.

XI 12–19

Утону сунце и сви се путеви прекрише тамом,
лађа нам стиже на крајње границе океана,
тамо су кимерска земља и град где мештани живе
маглом и облаком прекривени; никада њих
блиставо не обасја сунце зрацима својим,
ни кад се уздиже оно на небо препуно звезда,
нити пак кад се с неба земљи и смирају клони,
већ мучна ноћ се у бескрај протегла људима јадним.

15. Хомер

Одисеја IV 561–569

В. **текст 8**. Менелај у Спарти својим гостима, Телемаху и Ментору, препричава пророчанство које је у Египту добио од „морског старца“ Протеја:

Теби од богова није суђено, Менелају,

да у витешком Аргу умреш и конач свој нађеш,
већ у Јелисејска поља, на границе Земље ће тебе
послати бесмртници, где је и плави Радамант;
ту је људима дат најлагоднији живот:
не веје снег, не бесни бура, не лије киша,
већ их свежином гале блага струјања ветра
која им постојано са запада шаље Океан,
јер за жену имаш Хелену и зет си Зевсу.

16. Пиндар

II Олимпијска ода, 57–77

Пиндар (в. горе **текст 3**) спевао је ову епиникију 476 пре Хр.. за Терона из Акраганта на Сицилији, родног места Емпедокла (око 494–434), филозофа који је био инспирисан питагорејством. За ту средину, где је двадесетак година након Питагорине смрти (око 495) морало бити живо питагорејско учење, песник је у хвалоспев Терону уградио **есхатолошку** визију која укључује посмртну сеобу душа. Под *Diòs hodós* ‘Зевсов пут’, што је овде преведено као „небеска путања“, мисли се вероватно на Млечни пут, за који је иначе грчки назив *Galaxías* (одатле *галаксија*), обично објашњаван митом по којем је то млеко које се просуло из Херине дојке када јој је Зевс на превару дао новорођеног Херакла да га подоји, но постоји, вероватно старија, верзија у којој је новорођенче сам Зевс а млеко је пролила његова мајка Реја када је од ње Крон затражио да камену увијеном у пелене који му је она подметнула уместо Зевса да још један подој пре него што га он прогута.

Врлине богатство
Када красе, оно зна
указати многу
погодност, садећи у дух
дубоко ловачку жуд,

и звезда је јасна, светлост истинска
за човека. Но да његов власник зре у будућност,
да душе умрлих зле
на земљи опет окају грех,
док сваки безбожан чин
испод овог неба
под земљом један бог пресуђује, мучни
изричући им усуд,

а сунце ноћи и дана
вечно истих сја
за ваљање, који живот лагодан
уживају, никад снагом својих руку
не трусећи богато тле,
нити сињег мора вал,
за мршав опстанак, но век
без суза проводе свој,
с богдохасницима
којима је прљава реч
у заклетви увек
на срцу била; други пак
језовит подносе труд;

а ако некима трипут
успе света два
да од греха чисте душе промину,
путања их небеска у Кронов замак
одведе, где кругом дах
океана веје благ
на острва блаженства: ту
трепери злаћени цват
са сјајних дрвета,
доле посвуда по тлу,
на недрима воде:
од њега око руку сплет
и венце вију у круг,
под праведном управом Радаманта,
ког за спремног доглавника има свог отац Земље
и Реје госпође муж,
над свима вишњи поселе трон.

17. Калимах

Химна Зевсу 4–9

како да, као Диктејског ил' Ликејског песмом га славим?
Мучи ме двојба, јер је рођење његово спорно.
Зевсе, за тебе једни веле да на Иди си рођен,
други — у Аркадији; ко од њих, оче, лаже?
„Крићани стари лажови“ и гроб су начинили теби
који никада ниси умро, већ вечно постојиш.

18. Хомер

Одисеја III 1–61

В. текст 8. На почетку трећег певања Одисеје Телемах у пратњи мудрог Ментора, који је прерушена богиња Атена, долази лађом са Итаке у Пил, град у Месенији на западном Пелопонезу, где столује Нестор, да би се код њега као једног од јунака који су се вратили из Тројанског рата, распитао о очевој судбини. Затичу Нестора и његове синове како са целим народом на обали мора приређују раскошну светковину Посејдону. Иза тог детаља вероватно стоји историјско сећање на микенско доба, јер је по сведочанству таблица нађених у Пилу Посејдон тамо уживао статус врховног бога (а не Зевс, мада се и његов култ помиње).

Сунце се уздиже из дубина прекрасног мора,
високо на бронзано небо, да бесмртницима сија
и смртним људима свим широм житородне земље,
кад до Нелејева Пила допловише, тврдога града;
Пиљани у тај час на жалу приношаху жртву,
бикове црне Земљотресцу, тамнокосом богу;
девет бејаше клупа, по петсто људи на свакој,
свака од њих по девет бикова беше довела,
јеђаху изнутрице, богу палећи стегна.
Они присташе право, смоташе једра и чврсту
лађу привезаше, па из ње иступише сами,

сиђе са лађе Телемах, пред њим је ишла Атена.

.....
Приђоше клупама и окупљеним људима пилским,
где са синовима Нестор сеђаше, док су око њих
другови пекли и набадали месо за гозбу.
Странце кад видеше, сви им скупа пођу у сусрет,
пруже им руке па их позову да седну са њима. 35
Први им Несторов син Писистрат приступи тада,
обојицу узне за руку и посади ту да се госте,
на мека руна што беху по морском простртам песку,
тик уз Трасимеда, брата свога и самога оца,
комаде изнутрица даде им, вина нали 40
у златни пехар па поздрави речима овим
Паладу Атени, кћер егидоноше Зевса:
„Сад се, странче, помоли господу Посејдону,
јер сте нас заћекли њега док славимо жртвеном гозбом.
Ливеницу кад свршиш и молитву како се ваља, 45
онда и овоме дај да слатко излије вино,
верујем да се и он бесмртницима моли,
јер сви за боговима имају потребу људи,
него је млађи од тебе, отприлике година мојих,
стога ћу теби првом предати златну купу“. 50
Рече и уручи му пехар слаткога вина.
Мило Атени би што је разборит и исправан човек,
пошто је прво њој златну предао купу.
Одмах се молити стаде господу Посејдону:
„Почуј ме, Посејдоне, Земљодршче, не одбиј 55
да нам испуниш оно за шта се молимо теби.
Нестора најпре ти и синове му славом уреси,
онда и свима другим Пиљанима штедро узврати,
за стоволовку што ти у част приредише данас.
Дај још Телемах и ја да се свршена посла 60
вратимо, зарад ког нас овамо превезе лађа!

19. Хомерска химна Деметри

Спевана крајем VII или почетком VI века, вероватно у Атици где се, 18 км од Атине, налази Елеусина, химна говори о оснивању тамошњег мистеријског култа. Хад отме Деметрину кћер Кору, Деметра крене у потрагу за њом, дође у Елеусину у лику старице и постане дадиља краљевом сину Демофону, па се на крају открије својим домаћинима и заснује у Елеусини **мистерије** које посвећеницима обећавају блажену судбину на оном свету. У међувремену, схвативши озбиљно претњу Деметре, која је богиња усева, да ће истребити човечанство глађу, чиме би и Олимпљани остали без жртвених дарова, Зевс притисне Хада да врати отету Кору, и овај пристане, али лукавством издејствује да она надаље по пола године проводи на земљи а другу половину с њим у подземљу. Једна хроника из III в. пре Хр. уклесана на мраморну стелу нађену на острву Парос (Marmor Parium) смешта ове догађаје (Деметрин дар земљорадње Триптолему) у 1409/8. год. пре Хр.

459–495

Њу ослови овако Реа са блиставим велом:

„Овамо, дете, тебе Зевс громогласни зове,
да међу богове дођеш, обећава да ће ти дати
почасти које год сред бесмртника пожелиш,
допушта твојој кћери да током године буде
једну трећину само доле у магленој тмини,
друге пак две са тобом и осталим бесмртницима.
Рече да тако ће бити и потврди климнувши главом.
Послушај, чедо моје и иди, прођи се срџбе
на господара тамних облака, Кронова сина
одмах учини да расте плод који храни људе.“
Услиши мајчине речи Деметра с венцем од класја,
одмах пусти да жито из плодних ораница ниче,
лишћем се сва и цвећем прекри широка земља.
Сама пак краљевима оде, чуварима правде,
поучи њих — Триптолема, Диокла, вештог возара,
силнога Еумолпа и народног вођу Келеја —
вршењу свештене службе и обреде показа тајне
свима — Триптолему, Поликсену, још и Диоклу,
свете, што не крше их нити испитују људи
нити разглашују: страх им од богиња затвара уста.
блажен је ко то виде од људи земљом што ходе,
а непосвећен ко је, ускраћен за откровење
нек сличној се не нада судби по смрти у магленој тмини.
Пошто је тако све установила, богиња дивна
отиде горе на Олимп, у друштво богова других,
са кћерком борави тамо, уз Зевса муњобију она,
свете и поштоване, блажен је тај ком су оне
благонаклоне међу људима земљом што ходе
сместа му пошљу на кућно огњиште Плута,
бога што смртницима удељује благо и срећу.
Владарке Елеусине што тамњаном одише цела,
морем запљускиваног Пара и кршног Андрона,
госпо дародавко штедра, плодоносна краљице Дејо,
Теби и твојој се кћери, Персефони прекрасној, молим,
узвратите ми за песму животом какав желим,
а ја ћу и у другој тебе поменути песми!

98 –264

Овде је дат одломак који говори о Деметрином доласку у Елеусину, њеном ступању у краљичину службу, неуспелом покушају да учини бесмртним њеног сина и богињиној коначној **епифанији**, упоређен са поглављем из Плутарховог списка „О Изиди и Озирису“ (крај I или почетак II в. н.е., в. доле **текст 24**). Плутархово излагање очитује несумњив утицај Химне Деметри на уобличење мита о Изиди и Озирису у грчкој средини, где се Изидин култ рано почео ширити. Први Изидин храм у Грчкој су у Атини подигли тамо настањени Египћани у IV в. пре Хр., али веза између Изидиног и Озирисовог култа и грчких мистерија успостављена је већ раније, о чему нам сведочи Херодот II 48 (**текст 4**), с тим што он, као посвећеник у мистерије обавезан на ћутање, даје само наговештаје, док Плутарх, Аполонов свештеник у Делфима, у овом спису, који је посветио својој колегиници Клеји,

излаже египатски мит in extenso. Наведени део пример је за поступак хеленизације страних митова као један од аспеката религијског **синкретизма**.

Села је крај пута, снужена у души, крај Девојачког кладенца одакле су се грађани снабдевали водом, у хлад, под маслинову крошњу (100), налик на старицу, која већ не може рађати нити уживати у Афродитиним даровима, какве су дадиље краљевске деце и дворске настојнице. Видеше је кћери Елеусињанина Келеја (105), дошавши на воду. [Она се представи као Деја (<i>Dēō</i>), девојке је одведу својој мајци, 106–211]. Прва проговори Метанира: „Здрава буди, жено, јер претпостављам да ниси од лошег рода, него од ваљаног; изглед ти улива страхопоштовање и благонаклоност, као да си краљевског порекла (215); но људи по нужди и невољно подносе оно што им долази од богова; јер нам јарам лежи на врату. Сад кад си дошла овамо, имаћеш све што и ја сама. Одгаји ми овога сина, кога су ми у позним годинама и ненадано подарили бесмртници, а много сам га желела (220). Ако га одгајиш и стаса до зрелости, многа ће ти жена позавидети на томе, колико ћу те наградити.“ Њој онда рече Деметра: „И ти, жено, здрава буди, нека би ти богови дали добра. (225) Твоје ћу дете радо преузети, како ми кажеш, одгајићу га, и не мислим да ће му нашкодити дадиљин немар или уроци; јер знам устук много јачи од дрвоточца и ваљану одбрану од злоћудног урока.“ (230) Тако рекавши, приви дете на мирисне груди својим бесмртним рукама, а мати се обрадова. Тако она одгајаше Келејева сина Демофонта, кога му је родила Метанира, у дворима; а он је растао подобан богу (235), а да није јео храну нити сисао; Деметра га је мазала амбросијом као да је божанског рода, задахњујући га својим благим дахом и држећи у недрима; ноћу би га запретала у ватру	Plutarchus, de Iside et Osiride XV [Озириса су његови непријатељи на челу са Сетом („Тифоном“) затворили у ковчег и бацили у Нил који га је однео даље у море. Изида се дала у потрагу за њим]. Распитујући се даље о ковчегу, она дозна да га је море избацило на обалу код Библоса, и да је он меко пристао под једно дрво. То дрво, једна веома лепа врста вреса, за кратко време се јако разрасло и собом у потпуности обухватило и сакрило ковчег. Тамошњи краљ, задивљен величином стабла одсече га и дебло које је у себи крило невидљив ковчег постави као потпорањ своме крову. Неким божанским надахнућем Изида дозна за то, оде у Библос и седне крај извора; потиштена и уплакана, ни са ким ни реч није проговорила, само краљичине слушкиње поздравиле и спријатељи се са њима сплићући им косу и удахнувши свој чудесан мирис у њихову кожу. Када их је краљица видела како су им косе лепе и како им кожа одише амбросијским мирисом, пожели да упозна странкињу. Пошаље по њу и спријатељи се са њом, па је учини дадиљом свога синчића. Кажу да се тај краљ звао Малкандар, а краљица по неким Астарта, по другима Саоса а по трећима Немана, од које су Грци начинили Атенаиду. Изида је хранила дечкића дајући му уместо дојке да сиса прст, а ноћу му је опаљивала смртне делове тела; сама пак, претворивши се у ластавицу, летела је око стуба и јадиковала, док то није опазила краљица и викнула, када је видела своје одојче у ватри, и тако му је ускратила бесмртност. Онда се богиња показала у свом правом лику и затражила потпорни стуб. Извадивши га
---	---

као угарак, кришом од родитеља; они су се дивили (240) како лепо напредује и наличи боговима. И учинила би га нестарећим и бесмртним да у своме незнању Метанира једне ноћи вребајући из суседне одаје није видела шта се дешава; јаукнула је и ударила се по бедрима (245); уплашивши се за свога сина направила је велику грешку: ојађена, рекла је: „Сине Демофонте, туђинка те ставља усред ватре, а мени задаје бриге и јаде!“ То рече кукајући, а богиња је чу (250) и расрди се: бесмртним рукама извади дете из ватре и стави га на под, па рече Метанири: (255) „Безумни људи, незналице, који нисте у стању да предвидите ни добро ни зло; због свог безумља начинила си највећу грешку. Кунем ти се божанском заклетвом, водом Стиге, да бих твога сина учинила бесмртним и избавила га од старења (260) и да бих му подарила вечну славу; сада више није могуће да избегне смрт и судњи дан, али ће заувек уживати поштовање, јер сам га узела на своја колена и у своје наручје.“	без и по муке опсекла је дебло па га прекрила платном, пошкропила мирисним уљем и предала краљевима; и дандањи у Библосуштују то дрво постављено у Изидином храму.
---	---

20. Псеудо-Аполодор Apolodori Bibliotheca III 14, 4 (181–185)

Псеудо-Аполодорова „Библиотека“ је митолошка збирка грчких митова и легенди настала у првом или другом веку н.е., традиционално, али, како се данас сматра, погрешно приписивана аутору из II в. пре Хр. Аполодору из Атине. Овде је дата хеленизована верзија феничанског мита о Адонису.

Од Херсе (Росе) и Хермеса родио се Кефал, у кога се заљубила Еоја (Зора) и здруживши се с њим у Сирији родила сина Титона, који је имао сина Фаетона, а овај Астиноја, а овај Сандока, који је дошавши из Сирије у Киликију основао град Келендеру и оженивши се са Фарнаком, ћерком хирејског краља Мегасара имао са њом сина Киниру. Овај је на Кипру, отишавши онамо са народом, основао Пафос, и оженио се тамо Метармом, ћерком кипарског краља Пигмалиона. Изродио је Оксипора и Адониса, а уз њих кћери Орседик, Лаогору и Бресију. Оне су се услед Афродитиног гнева удале за туђинце и одселиле у Египат. Адонис је због Артемидине срџбе још као дечак у лову убојен од дивљег вепра умро. Хесиод за њега каже да је био син Феника и Алфесибоје, а Панијас — асирског краља Тејанта, који је имао кћер Смирну. Она се услед Афродитиног гнева (није, наиме, штовала богињу) заљубила у оца и узевши за саучесницу своју дадиљу дванаест ноћи за редом спавала са њим а да он није знао ко је. Када ју је најзад препознао,

исукавши мач појурио је за њом. Она нашавши се у безизлазном положају помоли се боговима да нестане. Богови се сажале на њу и претворе је у дрво, које се зове смирна. Десет месеци доцније дрво се распукне и из њега се роди поменути Адонис, кога је Афродита због његове лепоте још док је био мали сакрила у ковчег и поверила Персефони на чување. Она кад га је видела, није хтела да га дâ натраг. Зевс је пресудио да се година подели на три дела и наредио да једну трећину Адонис борави у своме дому, другу код Персефоне а трећу код Афродите, но Адонис је и своју трећину доделио Афродити. Доцније је Адонис ловећи убоден од дивљег вепра умро.

21–22. Филостефан и Посидип

Филостефан из Кирене (Philostephanos Cyrenaеus, III в. пре Хр.) аутор је изгубљене историје Кипра, а Посидип, вероватно идентичан са истоименим епиграматичарем (Posidippus, око 310–240. пре Хр.) такође изгубљене историје малоазијског града Книда; фрагменте из тих двају дела преносе хришћански аутори Клемент Александрински (око 150–215) и Арнобије (умро 330), да истакну изопаченост идолопоклоника.

21. Clemens Alexandrinus Protrepticus IV 57, 3

Тај Кипранин Пигмалион заљубио се у статуу од слоноваче, која је приказивала нагу Афродиту; Кипранина опчини лепота кипа и он легне са њим. То приповеда Филостефан; а била је у Книду и друга Афродита од камена, такође лепа, у коју се заљубио један други и љубавно здружио са каменом. То пише Посидип, онај први у свом опису Кипра, а овај други у делу о Книду.

22. Arnobius († 330) Adversus Nationes VI 22, 3–4

Филостефан у делу о Кипру пише да се кипарски краљ Пигмалион у Венерин кип, који је од давнине уживао велико поштовање код Кипрана, заљубио као у жену па је у помрачењу свога ума уобичајио да га носи у постељу као да су у браку, грли, љуби и ради с њим друге бесмислене ствари у својој измишљеној страсти. Слично Посидип у књизи где се бави Книдом и његовом историјом помиње некога младића високог рода — али му име не наводи — кога је обузела страст према Венериној статуи, по којој је Книд чувен, па је са тим кипом прославио свадбу и провео брачну ноћ.

23. Сапфа фрагмент 140

Сапфа (Sappho, око 630 – око 570. пре Хр.), песникиња са Лезба, уз свог земљака и савременика Алкеја главна представница архајске лирске поезије (*мелике*). У овом дистиху она пружа сведочанство о ритуалном оплакивању Адониса на Лезбу крајем VII и почетком VI века. Китерка је Афродита, по острву Китери, на које је прво ступила изашавши из мора (в. горе **текст 7**).

Умире, Китерко, нежни Адонис, шта да радимо?
Бусајте се у груди, девојке, и цепајте своје хаљине

24. Плутарх

Nicias XIII

Плутарх (Plutarchus, 46. – после 120. н.е.), плодан аутор филозофских и биографских списа; први су обухваћени колекцијом *Moralia* (уп. горе **текст 19**) а други зборником „Упоредни животописи (*Vitae parallelae*)“ истакнутих Грка и Римљана. Овај извод је из биографије Никије, атинског генерала који

је 415. повео поход на Сицилију; њено испловљавање усред лета коинцидирало је са ритуалним оплакивањем Адониса у Атини, што је схваћено као лош предзнак (помиње га и савременик догађаја, комедиограф Аристофан у „Лисистрати“).

Не мало њих узнемирило је оно што се упоредо дешавало у данима када је војска кретала у поход [на Сицилију]. Тада су, наиме, жене светковале Адониса, те су на много места у граду били су изложени његови кипови као мртваца и око њих вршени погребни обреди уз нарицање жена, тако да су се они који држе до тих ствари онерасположили и уплашили да се тако добро опремљена сила у свом пуном сјају и напону убрзо не помрачи.

25. Платон Федар 276b

Филозоф Платон (Plátōn, лат. Plato, 428/7–348/7. пре Хр.) у свом дијалогу „Федар“ (Phaidros), насталом око 370, помиње „Адонисове вртове“, жито које су уз Адонисове светковине гајили по кућама у глиненим посудама, попут божићне пшенице. Речи су стављене у уста Сократу, који је умро 399, одакле излази да је тај обичај био раширен у Атици још у петом веку.

Свакако. Него реци ми ово: да ли би разуман земљорадник оно семење за које мари и жели да му оно уроди плодом озбиљно посејао у лето у Адонисове вртове и уживао гледајући како је лепо израсло за осам дана, или би радио само ради забаве и светковине, ако уопште ради, а семе до којег му је стало посејао би по правилима земљорадње тамо где треба и био задовољан ако би оно доспело за осам месеци?

26. Хомерска химна Афродити 68–74

Заплет ове химне се може означити као „жовијалан“ у етимолошком значењу те речи (француски *jovial* од познатолатинског *Jovialis* ‘Јупитеров(ски)’): Зевс, љут на Афродиту што својим моћима увлачи богове у везу са смртним женама (укључујући његове сопствене бројне галантне авантуре), одлучи да је казни тако што ће јој усадити у срце љубав према смртнику. Избор пада на лепог тројанског принца Анхиса, који у пасторалном амбијенту планине Иде чува стада. Даљи ток радње поприма озбиљне митолошке црте: Афродита преузима на себе црте велике малоазијске богиње Кибеле, поштоване као „Горска мати“ (*Mētēr oreía*), „Господарица звериња“ (*pótnia thērôn*), што се очитује у овде преведеном одломку. Анхису се она представља као смртна девојка, фригијска принцеза, али он од почетка сумња да има посла са опасном богињом, каква је Кибела, чији је љубавник Атис завршио тако што је полудео и сам себе кастрирао. Изразивши бојазан за своју мушкост, Анхис ипак не одолева Афродитиним чарима, и из те везе она рађа Енеју, будућег тројанског јунака који је не само преживео пад Троје него и спасао из запаљеног града свога већ старог оца Анхиса, да би, по верзији коју излаже Вергилије у „Енејиди“, постао митски утемељитељ Рима. Настанак ове химне ставља се много раније, не после VII века; верује се да је спевана по поруџбини неког од локалних династа у Троади, који је изводио своју лозу од Енеје, иако је ту у међувремену дошло до смене становништва колонизацијом еолских Грка. Због места радње а и неких елемената епске дикције, неки модерни истраживачи су чак склони да ову химну датирају у VIII век и припишу самом песнику Илијаде — Хомеру.

Дође на Иду богату врелима, матер звери,
крете право кроз гору ка пастирском стану а за њом
иђаху вукови сиви, медведи, лавови љути,
пантери брзи, незасити ловци на срне,
умиљато машући репом, њој то разгали срце,
у грудима заче им жудњу, па се разиђоше сместа
сви у сеновите горске увале да се паре.

27. Диодор

IV 38, 3–39, 3

Диодор Сицилијанац (в. **текст 6**) описује Хераклову смрт и **апотеозу**. Након што га је оделом које му је дала да обуче нехотице отровала његова жена Дејанира, Херакле, трпећи несносне муке и свестан да му нема спаса, најпре консултује Делфско пророчиште, а онда, у складу са одговором који је добио, приређује сам себи, на врху планине Ете у Беотији, погреб на начин на који се у Илијади спаљују јунаци пали на бојном пољу (Патрокло, Хектор). **Есхатолошко** осмишљење обреда кремације код старих Индоевропљана било је отпремање покојникове душе у неку врсту небеског раја; у случају Херакла, самоспаљивање је резултирало његовим пријемом у круг олимписких богова.

Бог (Аполон) одговори да Херакла са његовом ратном опремом однесу на Ету и да крај њега начине велику ломачу, а за остало ће се, рече, побринути Зевс. Пошто су Јолај и његова дружина учинили то што је наложено, са раздаљине су посматрали шта ће се десити, а Херакле, прежаливши себе и попевши се на ломачу, позва да било ко од њих приђе и запали је. Нико други не усуди се да га послуша, само се Филоктет даде убедити; добивши за услугу (Хераклов) лук на поклон, он запали ломачу. Одмах и громови из неба стадоше падати на њу и она се сва распламса. После тога кад Јолај са својом дружином дође да сакупе кости и пошто не нађоше ниједну кошчицу закључише да се Херакле у складу са пророчанствима преселио из људи међу богове; стога му принеше жртве као хероју и насувши хумку отидоше у Трахин. После њих Менетије син Акторов, будући Хераклов пријатељ, приневши јарца, бика и овна на жртву установи да се у Опунту сваке године Хераклу жртвује и да се он шутије као херој. Слично учинише и Тебанци, а Атињани пре свих осталих почеше штовати Херакла жртвама као бога и давши осталим људима пример побожности према њему подстаклоше најпре све Хелене, а онда и све људе широм света да му указују божанске почести. Ваља нам додати да је после његовог обожења (*apotheōsis*) Зевс убедио Херу да усвоји Херакла као сина и да га надаље пази мајчинском љубављу, а усвајање кажу да се одиграло овако: Хера је легла на кревет, привила Херакла уза се и пропустила га кроз своју одећу на земљу, подражавајући прави порођај. Исто то чине и до данас варвари када хоће да усвоје сина. По миту, Хера је Херакла усвојивши га оженила Хебом, коју и Песник (Хомер) помиње у „Мртвачком певању“ (*Nekyia*): „После њега видех и силног Херакла, али само његову утвару, јер он сам се гости са бесмртним боговима и има за жену Хебу лепих глежњева“ (Od. XI 601–603).